

האפיפיור ועונש המוות

לפני כמה ימים שינה האפיפיור הקתולי פרנסיסקוס את עמדת הכנסייה וקבע כי עונש-מוות הוא "בלתי קביל", וזאת "כי הוא פוגע על זכותו של האדם להגנה בלתי מוגבלת על כבודו וערכו". אני אשתמש לפעמים בצמד המילים כבוד-ערך כדי לנסות ולבטא את המושג dignity, שלדעתי לא תמיד יוצר בעברית את מלוא המשמעות שברצוננו להעביר. במקורות יהודיים מודרניים, פוגשים אנו שימוש במושג הקדושה שוודאי מצליח יותר מ'כבוד' לבטא את מה שאנו רוצים לבטא, אבל לא מצאנו שום הסבר לשימוש זה. על כל פנים, לדעת הכנסייה, אין לנו רשות או סמכות לקחת את חייו של רוצח. והכנסייה מדגישה, האדם זכאי לכבוד מוחלט. כבוד מוחלט זה לא ניתן כלל לפגיעה. או, כמו שנאמר במפורש: לא יאבד האדם את כבודו וערכו, אפילו אם עבר על החטאים הנוראים ביותר.

אני מבקש מכם שנעצור כאן בפיתוח הנושא שאנו עסוקים בו, כדי ללמוד יחד קטע מהחומש עם הערותיו של הרמב"ם. נכון, הוא לא כתב פירוש מסודר על התורה, אולם ספריו מלאים בפירושים כאלה. הדבר נכון במיוחד בספר מורה-הנבוכים המתחיל במעין מילון פילוסופי של מילים שעלולים להיות מובנים בצורה מוטעית, תוך תפיסה אנושית של הקב"ה. אלא שהרמב"ם לא הסתפק בכך. במקומות רבים ניצל הרמב"ם מקומות אלו, כדי להציג לפנינו רעיונות פילוסופיים חשובים. ננסה להראות זאת בקטעים מילוניים השייכים לפרק ז' בחלק א' של הספר. המילה אותה אנו לומדים היא "ילד". הרמב"ם מפרש לנו כיצד "ילד", שבמקורה מתייחסת לקשר בין מולידים לנולדים בבעלי חיים ובני אדם, משמש במשמעות אלגורית בביטויים מקראיים שונים דוגמת: "בטרם הרים יולדו", "והולידה והצמיחה". "כי לא תדע מה ילד יום". והרמב"ם מוסיף: "והושאלה עוד לחידושי המחשבות ומה שיחייבוהו מן הדעות והסברות, כמו שאמר: "וילד שקר". אחרי מבוא כללי זה מוסיף הרמב"ם את הרעיון כי במקום אחד בו יש לדייק רבות במשמעות הביטוי שאנו עסוקים בו: "וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בְּדָמוֹתוֹ קֶצֶלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת" (בראשית ה, ג). "בְּדָמוֹתוֹ קֶצֶלְמוֹ" מתייחס לאדם הראשון שהיה בו דמות וצלם א-להים. סיום הפסוק מלמד אותנו שגם לשם בן אדם היה בו צלם דמות א-להים. אך לא כך התרחש עם קין והבל שלדעת הרמב"ם, לא היה בהם מדרגה זאת. והמסקנה: "כל מי שלא הגיעה אליו זאת הצורה [=השלמות המחשבתית, המוסרית], אשר בארנו ענינה [בפרק א' של ספר המורה], הוא אינו איש, אבל בהמה על צורת איש ותבניתו, אבל יש לו יכולת על מיני ההיזק וחידוש הרעות, מה שאין כן לשאר בעלי החיים; כי השכל והמחשבה שהיו מוכנים [לאדם] להגעת השלמות אשר לא הגיעה, ישתמש בהם [האדם] במיני התחבולות המביאות לרע והולד הנזקים, כאילו הוא דבר ידמה לאדם או יחקהו". וכן היו בני אדם הקודמים ל'שֵׁת'; בעניין זה הרמב"ם מוסיף קטע מהמדרש: "כל אותן מאה ושלושים

שנה שהיה אדם נזוף בהן [בגלל החטא] היה מוליד רוחות" - רצונם לומר: 'שדים', דהיינו אנשים המסוכנים לעולם.

כמה מפרשני הרמב"ם הוסיפו פרט אחד מעניין. אינני בטוח שהרמב"ם חשב על כך, אך איני יכול לשלול זאת. לשמות שני האחים הראשונים יש משמעות מעניינת במקרא. 'קין' הוא להב החנית: "וּמִשְׁקַל קִינּוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקַל נְחֹשֶׁת" (שמואל ב, כא, טז). 'הבל' משמעותו כפשוטו. לפנינו שתי דמויות. האחת הקשורה עם הרצח והמוות והשנייה הקשורה עם הניסיון להנות מהעולם בדברים שהרמב"ם חשב שהם דברי הבל, ואם ארשה לעצמי להוסיף נופך לדרשה, אומר שלא מעט פעמים התקיים שתוף פעולה בין שתי דמויות מייצגות אלו: בין האינטרסים הכלכליים לבין הפעולות הצבאיות. האסוציאציה המתקשרת בי היא כמובן שוד הרכוש היהודי במלחמת העולם השנייה, ובימינו - הנידונים למוות בסין, ההופכים להיות מקור לאיברים להשתלה. אכן הרמב"ם הדגיש את הערך הגדול אותו האדם צריך לשאוף להשיג ולשמור - צלם הא-להי שבו, אך הוא לימד שהאדם יכול לאבד את הפוטנציאל הזה, או כדעתו, יכול הוא גם שלא לקבל אותו כלל. גורלם של ילדים קטנים שהפכו להיות חיילים אכזריים באפריקה, הם דוגמה ברורה לכך, כמעט מרגע הלידה.

וודאי ישאלו אותי רבים את השאלה המתבקשת, האם אני בעד עונש מוות או לא! אני חושב שזהו עונש שמגיע למחבלים ולרוצחים אחרים הדומים להם. ולמרות זאת אומר, שעד כמה שהדבר אפשרי, אנו לא זקוקים לתיאטרון הזה. שוכנעתי בכך כשהאזנתי לשידור ממשפטו, של הרוצח הנאצי איוואן דמניוק, לפני שלבושתי גזר-הדין בוטל. הוא נידון אז לעונש מוות, ובקהל פרצו אז תגובות של הסכמה ואולי - ניתן לקרוא זאת - שמחת נקמה. אז הבנתי עובדה פשוטה. היה בתגובה משהו "לא נאה". זה לא האתיקה שגרמה להתנגדות, אלא האסתטיקה. לפנינו אבסורד המסתיר אמת! פגם באסתטיקה יכול להפוך את רגשותינו. מעשה צודק יכול להיפך לעובדה דוחה. נראה לי שלפעמים יש אצל בני אדם שטרם הושחתו, הרגשה קשה כשאנו רואים את הכיעור של המוות. שוב, לפנינו אבסורד! זהו הפגם האסתטי של הרצח, ולא עצם המוות הגורם לתחושות אלו. ולסיום מבקש אני הערה אחרונה המתקשרת לפתיחתו של מאמרי זה. מה קורה כאשר בסיטואציה בה כדי להציל חפים מפשע חייבים אנו לחסל את הטרוריסטים המאיימים עליהם? האם עלי לכבד את הדמות של העומד לפני שנראה כאילו הוא אדם ולא חייה טורפת? אולי יוכל הוטיקן לחיות לפי האידיאל שלו. אני לא!